

A kisebbségvédelem gyakorlata a weimari Németországban

Gornig, Gilbert: Minderheitenschutz in Deutschland – insbesondere in der Zeit der Weimarer Republik. = Europa Ethnica. 67. Jg., 2010. 3-4. no. 55-65. p.

Németországgal kapcsolatban gyakrabban kerül szó határon túli történelmi kisebbségeiről, vagy a porosz előzménnyel kapcsolatos hatalmi expanziós korszakokról, amikor más népeket uralma alá hajtott; nem beszélve a náci rezsim világuralmi törekvéséről és gyilkos hatalmi tobzódásáról. Ismert ugyanakkor néhány olyan történelmi szakasz is, melyek során a német állam konstruktív politikai viszonyt igyekezett kialakítani a területén élő etnikai kisebbségekkel. Ilyen szakaszok: a két világháború közötti Weimari Köztársaság időszaka Hitler hatalomra jutását megelőzően, később pedig a háború utáni időszakok.

Egy-egy távoli utalás erejéig emlékeztessünk a kisebbségvédelmi politikum korai németországi-ausztriai jelentkezésére: A kora-újkor belnémet felekezeti küzdelmei során az első vallásbékék – Nürnberg, 1532; Augsburg, 1555 – nem csekély jelentőséggel bírtak a vallási másságok egymás mellett élési esélyeire nézve, ilyen értelemben ezekkel a békeszerződésekkel sor került a problematika első pozitív jogi szabályozására; az 1815-ös bécsi kongresszuson Lengyelország újrafelosztása kapcsán a kedvezményezett hatalmak – Oroszország mellett Ausztria és Poroszország – legalább névleg kötelezettséget vállaltak a lengyel nemzeti kultúra jogainak biztosítására.

*

A kisebbségvédelmi problematika az első világháborút lezáró békekötésekhez kapcsolódva nemzetközi horizonton került felszínre; ezt a háborús veszéllyel járó etnikai feszültségek megelőzésének gondolata motiválta. A győztes hatalmak diktátumával átrendezett Európa (főként Közép- és Kelet-Európa) nemzeti-etnikai kisebbségeinek létszáma összességében a háború előtti 54-ről leapadt ugyan cca. 17 millióra; ez sem kevés, ezen túl azonban a határok átszabásával jelentős súlyú új kisebbségek jöttek létre. Újabb határon túli nemzetrészei keletkeztek például Németországnak. A háborúban vesztes német állam a maga részéről jegyzékben jelezte e nemzetrészeire vonatkozó elvárásait a versailles-i békekonzferenciának. A kisebbségvédelem bizonyos követelményeit, nem csak a német kérésnek eleget téve, bele is foglalták az új területekkel gyarapodott államokkal megkötött békeszerződésekbe. A végleges határok megvonását egyébiránt olykor utólagosan lebonyolítandó népszavazások eredményéhez, illetőleg

népszövetségi konszenzus mellett kisebbségpolitikai vállalásokat rögzítő kétoldalú megállapodásokhoz kötötték. Németország is népszavazás útján tarthatta meg Kelet-Poroszország mazuriai peremének bizonyos hányadát, biztosíthatott Danzig/Gdańsk-nak népszövetségi szabad városi státuszt (1920), és nyerhette vissza Felső-Sziléziát (1921, utólagos határmegvonással). E két utóbbi eset vont maga után kétoldalú szerződést is a kisebbségek jogállásának vonatkozásában.

A békekonferencia részéről kisebbségvédelemmel kapcsolatos igények első lépésben nem merültek fel a területvesztes Németországgal szemben, annál kevésbé, mivel szűkebbre vont területén nem is kellett számolni jelentősebb számarányú etnikai vagy egyéb kisebbségekkel. (N.B. a győztes vezető hatalmak ettől magukat is „megkímélték” olyan esetben is, amikor kisebbségi szempontból igazán meglett volna a tétje.) Németország új köztársasági alkotmányában (1919), illetve a kapcsolódó tartományi alkotmányozás (mindenekelőtt a legerősebben érintett porosz alaptörvény) talaján saját elhatározásból szánt esélyegyenlőséget „nyelvi” kisebbségeinek a jogalkotás, illetve jogalkalmazás vonatkozásában, „először is” az anyanyelvhasználat vonatkozásában az oktatás, másodsorban pedig a hivatali ügyintézés vagy az igazságszolgáltatás területén. Ilyen tekintetben szóba jöhettek lengyelek – a nyugat-porosz-lengyel határ mentén, illetve Felső-Sziléziában, észak-schleswigi dánok, luzsikai vendek/szorbok, valamint kelet-poroszországi litvánok; viszont nem érinthette a kedvezményezés németajkú lengyeleket, vendeket, mazúrokat, kasubokat vagy frizeket, továbbá általában a zsidó lakosságot. (Nemzeti elfogultságtól mentesen: nyugodtan ide sorolhatjuk a kisebbségbe került 3 milliós magyarságot – a szerk.) A vonatkozó 113. cikkely homályos fogalmisága („más nyelvű lakosságrészek”, „nyelvhasználat”, „nem csorbítani”) ugyanakkor legfeljebb csak sugallja, hogy nyelvi-etnikai kollektívumok esetleges pozitív diszkriminációjáról volna szó. Egyéni jogalanyokra történő lebontás híján így a kapcsolódó törvényszabályok sem szerezhettek kötelező érvényt az elképzeléseknek, miközben, persze, kollektív jogok sem kerülnek terítékre. Németország alkotmányos igyekezetét a kisebbségvédelmet illetően egyébként nem utolsósorban a példamutatás szándéka vezette abban a reményben, hogy a gesztus szomszédai viszonzják.

A weimari, illetve a tartományi alkotmány szellemében mindenestre Szászország már 1919-től iskolatörvényi keretben intézkedett az anyanyelvű oktatás lehetőségéről (nyilvános- és magániskolai szinten, alsó-és középfokon egyaránt), valamint népismereti tantárgy bevezetéséről a vend lakosság körében. Ennél kiterjesztettebb, a közigazgatási és igazságszolgáltatási szférára is vonatkozó intézkedések a Danzig és

Lengyelország között kötött megállapodás (1920, kibővítés: 1921) keretében léptek életbe a lengyel lakosság javára. Porosz részről dán kisebbségi vonatkozásban csak 1926-tól (két lépcsőben) iskolai területen történt előrelépés, majd pedig – az 1922. évi német-lengyel Felső-Szilézia-egyezmény nyomán – 1928-ban születtek a danzigiehez hasonló nyelvhasználati jogositványok. A Felső-Szilézia-egyezmény – papíron – lényegében átfogóan szabályozta a lengyel kisebbség jogállását a tartományon belül, kiterjedt az élet, a szabadság, a hitélet védelmére, a törvény előtti egyenlőségre, a nyelvhasználat minden szintű szabadságára, az egyesületi életre stb. Az oktatási intézmények meghatározott igénylő létszám esetén kötelezve voltak anyanyelvű osztályok indítására. Az iskolai, a kulturális, egyházi és szociális intézmények szabadon alkalmazhattak „külföldi”, azaz lengyelországi munkaerőt, alkalmazottat. A jogok érvényesítéséért eseti felszólamlások (petíciós rendszer) alapján a Népszövetségnek kellett garanciát vállalnia, ennek a gyakorlata azonban csekély eredménnyel járt.

*

A nemzetiszocialista politika a lehető legnyíltabb és legerőteljesebb formában lépett fel a határokon kívül élő „nép-társak”-ért. Nemzetközi jogi szintű szabályozást erőltetett ki 1940-ben Magyarországgal, valamint Romániával mint szövetségeseikkel. Más szomszédait addigra fegyverrel kényszerítette térdre. A maga nem német (és nem is árja) háterű polgártársait a weimari alkotmányt felülírva egyre élesebb formában taszította ki, és csakhamar „más módszerekre” váltott. Egyes alkotmánypontok gyakorlatba tételére idő sem maradt Hitler hatalomátvételeig. A második világháború után az európai nyugat az etnikai, faji osztályozások gettósításhoz vezető, népirtásba torkolló következményei láttán egészében elfordult mindenfajta tételes kisebbségpolitikától, úgy vélte: különböző identitások együttélése egyéni szabadságjogok alapján, valamint általában a diszkrimináció tiltása útján biztosítható. Új szakasz nyílt az európai egységesülés folyamatában: a kontinens keresi a közös nevezőt az egyéni és a kollektív jogok érvényesítése számára – a Regionális és Kisebbségi Nyelvek Európai Chartája (1992), a nemzeti kisebbségekről szóló keretegyezmény (1995) és más államközi megállapodások útján.

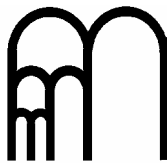
A ma hatályban lévő német alaptörvény nem ismeri a kisebbség fogalmát, ez létrejöttének időpontjával (1949) magyarázható. Kisebbségvédelmi potenciált ugyanakkor számos cikkelye vagy bekezdése tartalmaz, ami megfelelő alapot nyújt a vonatkozó, mindenkori aktuális törvény- és rendeletalkotáshoz. Hozzá kell tenni: a belpolitikai kompetenciák megszlanak a tartományokkal, az alaptörvény tartalma is a tartományi alkot-

mányok sorában differenciálódik. Így lényegesen konkrétabb kisebbségvédelmi potenciál jelenik meg regionális bontásban (Schleswig-Holstein, Szászország, Brandenburg, Mecklenburg-Elő-Pomeránia) az adott lakossági összetételnek megfelelően.

(Gilbert Gornig a nemzetközi és európai jog professzora Marburgban.)

Komáromi Sándor

Pro Minoritate

2011. őszi

Lőrincz Csaba-díj

ÓDOR Bálint: A nemzetpolitikai érdekérvényesítés lehetőségei az EU-ban Lisszabon után

Nyugat-Balkán és az integráció

SAMSON, Ivo: Az Európai Unió bővítése: folyamatosság vagy „megtorpanás”

ŽORNACZUK, Tomasz: Az unió bővítésének kilátásai a Nyugat-Balkánon az EU Tanácsának lengyel elnöksége alatt

STRÁŽAY, Tomáš: A visegrádi négyek és a Nyugat-Balkán – az inspiráció új forrásainak nyomában

SZILÁGYI Imre: Regionális együttműködés és EU-integráció a délszláv térségben

SEMANIC, Hana: EU-integráció szeparáció által. Etnikai csoportok intézményesítése Bosznia-Hercegovinában

NAJŠLOVÁ Lucia: Törökország az arab tavaszban és az európai télben

Cigány kisebbség: oktatás, egyház, kultúra

PAPP Z. Attila: Idősoros roma tanulói arányok az iskolában és kihatásuk a kompetenciaeredményekre

KOZÁK Gyula: Szempontok a romániai roma foglalkoztatottság kutatásához

FOSZTÓ László: Hol a helye a romáknak az erdélyi egyházakban? Vallási intézmények és társadalmi integráció

TOMA Stefánia: A túlsordult teli pohár és az etnikai konfliktusok esete Romániában

BALOGH Lídia: Esztétikum közcélra. A szimbólumok, mítoszok, illetve allegóriák közösségi szerepéről, a roma nemzetépítési törekvések példáján keresztül

Szemle

SZESZTAY Ádám: Erdély térbe vetített történelme

Bereznay András: *Erdély történetének atlasza*, Méry-Ratio Kiadó, 2011

KISGYŐRI Roland: A szabadság születésnapjára

Simon János (szerk.): *Húsz éve szabadon Közép-Európában*, Konrad Adenauer Alapítvány, Budapest, 2011

AUSZTRICS Andrea: Sokszínű Európa Budapesten

Zahorán Csaba és Kollai István (szerk.): *Europe in Budapest. A Guide to its Many Cultures*, Terra Cognita Alapítvány Budapest, 2011

Szerkesztőség: 1055 Budapest, Falk Miksa u. 6., Tel.: +36-1-445 04 73, fax: +36-1-445 04 79

Internet cím: www.prominoritate.hu, E-mail: redactio@prominoritate.hu

SZERZŐINK FIGYELMÉBE

A kéziratot – lehetőleg – e-mailben kérjük, legalább Word 6.0 formátumban juttassák el a szerkesztőség címére (cholnoky@mol.gov.hu)

Szövegközi illusztrációként a kézirathoz fekete-fehér fényképet, grafikont, ábrát, táblázatot stb. külön fájlban lehet mellékelni. Ez esetben kérjük, hogy a képaláírás pontos szövegét is szíveskedjenek megfogalmazni.

A szövegközi kiemeléseket a szerző a kéziratban *kurzivalva* jelelje, a jegyzeteket lábjegyzet formájában helyezze el, a kézirat lapjait folyamatosan, arab számokkal számozza.

A jegyzetapparátusban a szerző a hivatkozott mű szerzőjét normál álló betűkkel, a hivatkozott mű címét (folyóirat, tanulmánykötet esetén annak címét) *kurzivalva* emelje ki, és pontosan tüntesse fel a hivatkozott bibliográfiai adatokat.

A tanulmányok terjedelme lehetőleg ne haladja meg az egy szerzői ívet (40 ezer „n”), a kiemelt recenzióké, kritikáké a 15 ezer „n”-et; a Szemle rovatban közölt referátumoké a 10 ezer „n”-et.

A tanulmányokhoz kérünk 5-6 soros magyar és lehetőleg angol nyelvű rezümét, valamint címfordítást mellékelni. A Szemle rovatban közölt írások bibliográfiai leírása:

Szerző (vezetéknév, vessző utónév): cím, alcím = forrás (általában folyóiratcím), évfolyam, év, szám, lapszám (től – ig).

Levéltári anyag esetén: a levéltár megnevezése, az irat megnevezése, dátuma, lelőhelye, jelzete. Az irat többszöri megjelölése esetén: a levéltár rövidített jelölése (pl. MOL), az irat jelzete (pl. Belügyminisztérium Elnöki iratok: XIX-B-1-r).

A kéziratok leadási határideje: a negyedév első hónapjának vége. A tanulmányokat a szerkesztőbizottság tagjai vagy más szakemberek lektorálják, a közlésről – e vélemények alapján – a főszerkesztő dönt.

Jelen felhívást a Kisebbségkutatás folyóirat honlapján:

<http://www.hhrf.org/kisebbségkutatás>

is közzétesszük.